

ואולם הרמב"ם (קרבן פסח ו, ט) נתן טעם נוסף לכך שאין עושים את השני; מפני שלא עשו את הראשון אלא מיעוט קהל, וכל שלא עשו רוב את הראשון אין היחידים נדחים לפסח שני [וזה על פי דברי רב לעיל, וכן משמע מהסוגיא שלמעלה ט:]. ולפי טעם זה אין חילוק אם עתה הם רוב או יחידים, לעולם אין עושים פסח שני כאשר לא עשו רוב הקהל את הראשון (עפ"י צ"ח; מנחת חינוך שפ, יב. ע"ש). אבל יש אומרים, מכך שלא בארו בגמרא טעם זה, שהפסח הראשון לא נעשה בציבור [והרי טעם זה כולל יותר, גם כשהזבים לא נטהרו בשני כאמור], משמע שכל שקרב פסח בראשון, אפילו על ידי מועטים בלבד – עושים מיעוט בשני. ושומר רב לעיל 'כל היכא דלא עבדי צבור בראשון לא עביד יחיד בשני' – הכוונה שלא עשו כלל בראשון, שהיו כולם טמאים, אבל אם היה אחד שהקריב בטהרה – בא הפסח השני בטומאה במיעוט (חזון איש קכד. וצריך לפרש שלא כתב כן אלא לפי פשט הגמרא, אבל ברמב"ם ז, ג ו) מבואר שאם עשו מיעוט קהל בראשון, אינו קרב בשני).

'הפסח שנזרק דמו ואחר כך נודע שהוא טמא – הציץ מרצה... טעמא דנזרק ואחר כך נודע אבל נודע ואחר כך נזרק – לא מרצה...' התוס' כתבו שכאשר נטמא הבשר אין מועיל ריצוי הציץ להכשיר הקרבן אלא לרבי נתן האומר אכילת פסחים אינה מעכבת, אבל לדברי חכמים שהאכילה מעכבת, לא יועיל ריצוי הציץ שהרי סוף סוף הבשר אסור באכילה הלכך אין הקרבן כשר מפני שאינו ראוי לאכילה. ואולם הרמב"ם (קרבן פסח ד, ב) פסק כחכמים שאכילת פסחים מעכבת ואף על פי כן הביא המשנה כצורתה, שאם נטמא הבשר ונזרק הדם ואחר כך נודע שהוא טמא – הורצה, והבעלים פטורים מפסח שני. ומשמע שלשיטתו מועיל ריצוי הציץ להחשב כקרבן טהור, גם אם בפועל אסור הבשר באכילה. ודוקא בשוגג, אבל אם נודעה הטומאה ואחר כך זרק – אין הציץ מרצה, וחייב לעשות פסח שני. (וע"ש בלחם-משנה שתמה על סברת הרמב"ם. וע"ע בחזון איש מנחות לב, לו וקדשים-קמא כו, ו שלכאורה משמע ברמב"ם שכל עוד לא נודעה הטומאה, מועיל הציץ להחשיבנו כטהור, נמצא בשעת הקרבה נחשב הפסח ראוי לאכילה לערב. אבל אם נודעה הטומאה קודם שנזרק, אין הציץ מרצה ופסול. אלא שקשה על כך מהסוגיא ביבמות ז. ב) בה מבואר שהחילוק אם נודע קודם זריקה או אחר כך אינו אלא מדרבנן. ע"ש. ובובח תודה כתב לישב שלדעת הרמב"ם הסוגיות חלוקות בדבר, ולפי סוגיתנו יש חילוק מהתורה בין נודע קודם לנודע אחר'כ).

'אמר רבינא: טומאתו, בין בשוגג בין במזיד, הורצה. זריקתו – בשוגג הורצה במזיד לא הורצה. רבי שילא אמר: זריקתו, בין בשוגג בין במזיד הורצה, טומאתו – בשוגג הורצה במזיד לא הורצה.' נחלקו בסברה על מה קנסוהו חכמים; מר סבר בטומאה יש לקנוס יותר במזיד, שהרי זו התחלת הפסול וגם אינו עושה מצוה בשעה שמתמא. ומר סבר בזריקה שייך לקנוס יותר לפי שמקריב דבר טמא לגבוה, ומגונה הדבר ביותר (עפ"י תוס' יומא ז. ד"ה שנטמא; יבמות ז. ד"ה והא). ויש מי שפרש שנחלקו בשאלה אימתי הציץ מרצה, האם בשעת ההקרבה או בשעת חלולת הטומאה (עפ"י בית זבול ח"א כב, יט. וע' בענין זה ביד רמה סנהדרין יב: וב'כנסת הראשונים' מנחות עמ' קה).

דף פא

'התניא רבי יוסי אומר: זב בעל שתי ראיות... ופטורים מלעשות פסח שני. אמרי, מאי למפרע – מדרבנן...' משמע מפשט הסוגיא שלמסקנא לא נאמרה טומאת התהום אלא במת בלבד, לא בשרץ ולא

בזיבה. וזב ששחטו עליו הפסח בשביעי שלו או שומרת יום כנגד יום ששחטו עליה בשני שלה, ואחר כך ראו – לדברי חכמים שראייתם סותרת למפרע הרי הוברר שהיו טמאים בשעת הקרבת הפסח וחייבים לעשות פסח שני, ולדברי רבי יוסי שאינם טמאים למפרע מהתורה, פטורים מפסח שני. ואולם הרמב"ם, הגם שמשמע שפוסק כחכמים שטמאים למפרע מדאורייתא (ע' בהלכות איסורי ביאה ו, יד ועוד), בכל זאת פסק (קרבן פסח ו, ג) שפטורים מלעשות פסח שני; –

יש אומרים שלדעת הרמב"ם להלכה יש טומאת התהום אף בזיבה, ולכן פטורים מפסח שני (עפ"י לחם משנה; לקוטי הלכות; אבי עזרי נזירות ו, יח. ובחזו"א (קכד) תמה על אפשרות זו שהרי משמע בסוגיא שלפי חכמים החולקים על רבי יוסי – אינה פטורה מפסח שני. וכ"כ בתורי"ד. וכן פסק הראב"ד (נזירות ו, יח) שאין טומאת התהום בזיבה). ויש נוקטים בדעת הרמב"ם שנקט על פי סוגיא אחרת (במגילה ח), שלא כסברת סוגיתנו, שאעפ"י שהזב סותר למפרע מהתורה, אין זה בגדר בירור שלא היתה כאן טהרה מעולם, אלא עתה הוא עוקר טהרתו הקודמת, כלומר משעה שראה מטמא למפרע אבל עד שלא ראה היה טהור באמת, לכך הפסח כשר (כן מוטו בשם הגרש"ק והגר"ז. וע' בהרחבה בקובץ מוריה שנה יז גליון יא–יאב מהגר"מ פיינשטיין). גדר זה של 'מכאן ולהבא' – למפרע' נמצא הרבה בספרי רבותינו ראשי הישיבות כלפי הלכות שונות; עקירת זיקת היבום (ע' אמרי משה ז; קהלות יעקב שם יז; שעורי הגר"ש רוזובסקי שם דף כג); עקירת הנדר על ידי חכם (שערי ישר ג, יג; ז, יח; קובץ הערות יבמות כו; קובץ שעורים לעיל מד: אות קעג); מיאון קטנה בבעלה, ועוד. ע"ע בית ישי עב; צח.

'בעי רב יוסף, כהן המרצה בתמיד, הותרה לו טומאת התהום או לא...' הספק שייך רק כשנודע לו קודם זריקת הדם שנטמא בטומאת התהום, והשאלה היא האם זורק לכתחילה אפילו יש שם כהנים טהורים [וכמו שאמרו להלן שטומאת התהום הותרה גם כאשר נודע הדבר קודם זריקה], אבל אם נודע לאחר שכבר נזרק הדם, הלא אפילו בטומאה ידועה הורצה בדיעבד שהרי התמיד קרבן ציבור הוא (עפ"י רש"י; תורי"ד; תוס' זבחים כג. ד"ה לא).

ואולם דעת הרמב"ם שלא הותרה טומאת התהום כל שנודע לו קודם הזריקה, והוא מפרש הספק באופן אחר – ע' חזון איש נשים קלט, ג.

(ע"ב) 'אלא אמר רבא: יליף מועדו מועדו מפסח.' יש מי שכתב שאין זו 'גזרה שוה' שהרי כתב רש"י (בשבת קלב) שאין למדים מהלכה במידות שהתורה נדרשת בהן, אלא סברה היא שבבעלים אמנם יתכן לחלק בין נזיר ועושה פסח לשאר קרבנות אבל בכהן אין סברה לחלק. ומזה יצא לו להרמב"ם שהתר טומאת התהום אמורה בכל הקרבנות, ומשמע אף בקרבן יחיד. – והלא בגמרא אמרו ללמוד תמיד מפסח בגזרה שוה – אך באמת סברה היא ולא גזרה שוה כאמור (עפ"י חזון איש אה"ע קלט, ג).

עוד על מקור דברי הרמב"ם שטומאת התהום נאמרה בכל הקרבנות – ע' זבח תודה. ואולם הרמב"ן (בהשגותיו לספר המצוות שרש ב סד"ה והנה הרב) הביא מכאן להוכיח שלמדים בגזרה שוה מהלכה למשה מסיני.

והצל"ח כתב: הואיל ולמדו באותה גזרה שוה דברים הכתובים, אפשר ללמוד אף דברים שהם מהלכה. ויש להעיר מדברי ר"ח 'גמר במועדו בגזירה שוה מפסח'. ועתוס' לעיל מג רע"ב שלכך דורשים הקש חמץ ומצה לפטור נשים, בגלל הג"ש מצה לסוכה שנשים פטורות בה מהלכה למשה מסיני. ונראה שאף אם ננקוט שאין למדים ג"ש מהלכה, אין זה בגדר לימוד בג"ש אלא הג"ש מזהו סברא להכריע ההקש לצד אחד. וע"ע ברש"ש שם ובקדושין יז ובפמ"ג או"ח תרמ סק"א במ"ז.

וע' בכורות טז. שלמדים בהקש מהלכה למשה מסיני. ובמכות יא. (וברש"י, ובשו"ת ריב"ש החדשות יז) נחלקו תנאים בדבר [ושמא יש מקום לומר דכו"ע מודים בההיא דבכורות שכל עיקרו של ההקש לכך הוא בא, ולהפך מסברת הצל"ח].

'אלא טומאת התהום הלכתא גמירי לה וקרא אסמכתא בעלמא'. כיוצא בזה מצינו בכמה מקומות שהסמיכו הכתובים על הלכה למשה מסיני לרמוז, וכגון שיעורי תורה שסמכותם על המקרא 'ארץ חטה...', וכן ניסוך המים בחג. ע' במובא ביוסף דעת מנחות צב:

'אי זהו טומאת התהום – כל שלא הכיר בה אחד בסוף העולם... אפילו נודע לו לפני זריקה מרצה'. בפירושו 'טומאת התהום' ישנן שתי שיטות בראשונים, בכל אחת קולא וחומרא שאין בחברתה; – **לפרש"י ותוס'**, כל טומאה שלא הכיר בה אדם מעולם הרי זו טומאת התהום, ואפילו נודע לו קודם זריקת הדם שנטמא באותה טומאה בודאי – זורק את הדם כיון שבשעת הטומאה ובשעת השחיטה לא נודעה טומאתו כל עיקר, אבל אם נודע לו קודם השחיטה – לא ישחוט. [וכן אם השחיטה היתה בטהרה, ונטמא בטומאת התהום בין שחיטה לזריקה, ונודע לו קודם הזריקה – לא יזרוק. עפ"י תוס' זבחים כג. ד"ה טומאת וד"ה לא; חז"א קכד].

לפרוש הרמב"ם (קרבן פסח ו, י-ב), לא הותרה טומאת התהום אלא כשאין ידיעה ודאית שנטמא בה, כגון שהלך ברגליו בדרך ונמצא מת מושכב שם וקיימת אפשרות שנטמא לצדדים ולא נגע בו ולא האהיל עליו. טומאה זו הותרה אפילו נודע לו קודם שחיטה. אבל אם נודע לו שנטמא בודאי, אפילו נודע לאחר זמן – חייב לעשות פסח שני (עפ"י זבח תורה ועוד).

וצריך לפרש שאין מדובר בספק גמור שאם כן גם בתרומה היה להעמיד על חוקת טהרתו, אלא שיש אפשרות רחוקה שמא לא נטמא, ונתקבלה הלכה שכל שהיא טומאת התהום ואינה ודאית – מקריב קרבנו. ומשמע שאילו היתה זו טומאה שמכיר בה אדם, אפילו אין ודאות גמורה שנטמא בה – צריך לעשות פסח שני, מפני שאין זה 'ספק' לענין הלכות שבתורה, כאמור. בספר שערי ישר (ב, כ) האריך בהסבר דין טומאת התהום להרמב"ם, ולפי דבריו מבואר שאם לאחר שעשה הפסח נודע לו שנטמא בודאי בטומאת התהום – פטור מלעשות פסח שני אף לדעת הרמב"ם. ומה שחילק הרמב"ם בין ודאי לספק היינו דוקא קודם עשיית הפסח, שהנידון הוא אלהבא, בזה כתב הרמב"ם שלא יזרוק כי כשיודע ידיעה ודאית שוב אין זו 'טומאת התהום', לא כן כשאינו יודע בודאות, הגם שיש רוב צדדים שטמא, אין זו 'ידיעה' ונשאר שם טומאת התהום עליה [וסברה זו נמצאת גם בחדושי הגר"ח הלוי הל' ביאת מקדש ד, ו]. משא"כ כשנודע לו רק לאחר זריקה, יש כאן חלות שם 'טומאת התהום' בשעת עשיית הפסח ופטור.

[ועוד יוצא מדבריו שאם נודעה לו טומאת התהום, הגם שלא יזרוק לכתחילה [לדעת הרמב"ם] ובודאי שלא ישחוט, אעפ"כ אם עבר והקריב הורצה משום ריצוי ציץ. וחיידוש הוא בטומאת התהום שמועיל ריצוי ציץ גם לאחר שנודע לו. אך זה דוקא בקרבנות דעלמא, אבל לענין פסח ונזיר אין מועיל ריצוי הציץ לענין פטור מפסח שני או סתירת הנזירות. עיין עוד שם ובחדושי הגר"ח (ביאת מקדש ד, ו) ובחזון איש (אה"ע קלט, ג) מהלך הסוגיא באר היטב].

ז'לא אמרו טומאת התהום אלא למת בלבד'. בגמרא לעיל פרשו אותה ברייתא שבאה למעט טומאות אחרות, שרץ או זיבה – שלא נאמר בהן התר טומאת התהום. ואולם הרמב"ם (נזירות ו, יח) מפרש 'אלא למת בלבד' – ולא להרוג, שהרי יודע בו מי שהרגו (וכן פרש רבנו חננאל כאן). ומה שדחקו לפרש כן, כנראה זהו לפי שיטתו שנוקט להלכה שהותרה טומאת התהום בזיבה, וכן בשאר טומאות (עפ"י צל"ח; זבח תודה. וזה כפירוש הלחם-משנה ועוד, כמובא לעיל).